

KAYS b. ZERÎH

Kâ'b b. Huzâa kabilesinin yaşadığı bölgeden geçerken su istemek üzere bir çadırın kapısına vardığında karşısına Hubâb el-Kâ'biyye'nin kızı Lübnâ çıktı ve görür görmez ona âşık oldu. Bir müddet sonra Kays duygularını Lübnâ'ya anlatınca onun da aynı duyguları taşıdığını öğrendi. O günden sonra Kays, Lübnâ ile ilgili şiirler söylemeye, bu şiirler her tarafa yayılıp dilden dile dolaşmaya başladı. Kays, Lübnâ ile evlenmek isteyince babası şiddetle karşı çıktı. Bunun üzerine Kays Hz. Hüseyin'e giderek yardımcı olmasını rica etti ve Hz. Hüseyin iki gencin evlenmesini sağladı.

Anne ve babası, çocukları olmadığını bahane ederek eşini boşaması için Kays'a baskı yaptılar. Neticede evlilik sona erdiyse de Kays'ın aşkı iyice alevlendi, Lübnâ'nın başkasiyla evlenmesi onu daha da etkiledi ve aşkını anlatan şiirler söylemeye başladı. Bir seyahat sırasında Lübnâ'ya benzeyen ve aynı adı taşıyan Fezâre kabilesine mensup bir kıza evlendi; ancak ilk eşini unutamadığından huzura kavuşamadı. Kays'ın Lübnâ ile tekrar evlendiği, bu evlilikten önce veya sonra öldüğü şeklinde çelişkili rivayetler vardır. Ondandır önce ölen Lübnâ'nın kabri başında bir şiir söylediği, burada kendinden geçtiği, baygın vaziyette evine getirildiği, kendine gelemeden vefat ettiği ve Lübnâ'nın yanına defnedildiği de rivayet edilmektedir (Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, IX, 210; Kütübî, III, 208). Tâhâ Hüseyin, bu hikâyenin Cemîl-Buseyne ve Mecnûn-Leylâ hikâyeleri gibi tamamen hayal mahsulü olmadığını, konusunu gerçek hayattan aldığı için insanî yönünün ağır bastığını, akıl ve mantık örgüsünün güçlü olduğunu ifade eder (*Hadîşü'l-erbi'â'*, I, 204-216).

Cemîl ve Kays b. Mülevvah (Mecnûn) gibi Emevî devrinin platonik (uzrî) aşkı tennüm eden en meşhur şairlerinden olan Kays b. Zerîh'in şiirlerinin hemen hemen tamamı Lübnâ'ya dairdir. Kolay anlaşılır ve sağlam yapılı olan şiirleri aşk ateşiyle yanan bir gönülden yükselen feryatlar, ince anlam ve derin duygular taşır. İsimleriyle şiirlerindeki vezin-kafiye benzerliği, Lübnâ ve Leylâ isimlerinin yer değiştirmesi veya intihal sebebiyle Kays'ın birçok beyit ve kıtası Mecnûn'a nisbet edilmiştir (Ebû Ali el-Kâfî, I, 136-137; Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, IX, 185, 208, 213).

Edebiyat kitaplarıyla biyografi ve antolojilerde bazı kıta ve beyitlerine rastlanan Kays'ın divanı zamanımıza tam olarak ulaşmamıştır. Divanın Berlin (nr. 7519/

1) ve Manchester'deki (nr. 445/3) yazmaları sadece bazı şiirlerini kapsar. Şairin uzun bir kasidesi, Ebû Abdullah Muhammed er-Râşidî el-Emevî'nin *Kitâbü't-Taşrih fi şerhi kaşidet(ey) Küseyyir ve İbn Zerîh* adlı eserinde (Escorial Library, nr. 1409) şerhedilmiştir. *Ahşenü mâ yemilü min ahbâri'l-Kayseyn* ve *Cemîl* adlı anonim eserde (Cambridge, nr. 14) ona dair bazı haber ve şiirler yer alır. Çeşitli kaynaklarda bulunan şiirleri Hüseyin Nassâr (baskı yeri yok, 1379/1960), Emîl Bedî' Ya'kûb (Beirut 1414/1993) ve Yûsuf İd (*Divânü'l-uzriyyin* içinde, Beirut 1413/1992, s. 367-413) tarafından neşredilmiştir. Kays b. Zerîh hakkında Abdülmecîd ed-Desûki ve Hüseyin Nassâr birer çalışma yapmıştır (bk. bibl.).

BİBLİYOGRAFYA :

Kays b. Zerîh, *Divân* (nşr. Emîl Bedî' Ya'kûb), Beirut 1414/1993, neşredenin girişi, s. 9-24; İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve ş-şu'ara'* (de Goeje), s. 399-400; Ebû Ali el-Kâfî, *el-Emâlî*, Kahire 1344/1926, I, 136-137; II, 75-77; Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî*, IX, 174-213; Âmidî, *el-Mü'telif*, s. 120; Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, III, 204-208; İbn Tağrîberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, I, 182; Dâvûd-i Antâkî, *Tezyinü'l-esvâk*, Beirut 1986, I, 83-96; Ahmed Ferîd Rifâî, *'Asrû'l-Me'mûn*, Kahire 1928, II, 152-163; Brockelmann, *GAL*, I, 43; *Suppl.*, I, 81; Abdülmecîd ed-Desûki, *Kays ve Lübnâ*, Beirut 1948; Tâhâ Hüseyin, *Hadîşü'l-erbi'â'*, Kahire 1962, I, 204-216; Şevki Dayf, *Târihu'l-edeb*, II, 364-367; Hüseyin Nassâr, *Kays ve Lübnâ şi'r ve dirâse*, Kahire 1963; Sezgin, *GAS* (Ar.), II/3, s. 157-158; Ömer Ferruh, *Târihu'l-edeb*, I, 424-427; C. Zeydân, *Âdâb*, I, 291-292; Seyyid Hasan Kurûn, "Fî Hâşiyeti'l-Emîr", *ME*, LVI/12 (1984), s. 1947-1954.

HÜSEYİN TURAL

KAYSÂRİYYE

(القيسارية)

Arap İslâm dünyasında dükkân, atölye, depo gibi satış ve imalât yerlerinin bir arada bulunduğu, genellikle üstü kapalı revaklı binalar, pazar yeri ve çarşı (bk. BEDESTEN).

KAYSER

(قيصر)

Araplar'ın Roma ve Bizans imparatorları için kullandıkları unvan.

Aslı Grekçe *kaisar* olan kelimenin Arapça'ya oldukça erken bir dönemde Ârâmîce yoluyla girdiği ileri sürülmektedir (Fraenkel, s. 278 vd.). İslâmiyet'in ortaya çıkışı

sırasında Araplar Bizans imparatoruna *kayser* dedikleri gibi Sâsânî hükümdarları için *kisrâ*, Habeş hükümdarları için *neçâşi* ve Mısır genel valisi için mukavkıs unvanını kullanıyorlardı.

Araplar'ın, İslâm'ın doğuşundan yıllarca öncesinden beri *kayser* unvanını Roma ve daha çok Bizans imparatorları için kullandıkları bilinmektedir. Milâttan sonra VI. yüzyıl başlarında Bizans imparatoru, müttefikleri Gassânî emirini (phylarkhos) yüksek bir şeref unvanı olan patrikios ile (Ar. bitrîk) onurlandırmış, emir, kayserin vasalı olan bir kral sıfatıyla taç giymiş, böylece *kayser*, Gassânîler'in ve Kuzeybatı Arabistan'daki bütün halkın en yüksek hükümdarı olarak kabul edilmişti. Bu dönemde Lahmîler ve Arabistan'ın kuzeydoğusundaki halk da Sâsânî hükümdarlarını en yüksek hâkim diye görmekteydiler. Câhiliye devri Arap şairi İmrûülkays ve daha sonraki şairler *kayser* ve *kisrâ* kelimelerini güç ve servet sembolü olarak kullanmışlardır.

Siyer, hadis, tefsir kitaplarında ve çoğunlukla tarih kaynaklarında *kayser* kelimesi özel isim gibi yer almıştır. Meselâ Hz. Peygamber, Ebû Bekir ve Ömer zamanında yaşayan Bizans İmparatoru Herakleios'tan kendi ismi Hirakl'in yanı sıra "kayser, melikü'r-Rûm, azimü'r-Rûm" şeklinde bahsedilmiştir. İslâm tarihi kaynaklarında *kayser* yerine *melikü'r-Rûm* ifadesinin daha çok kullanıldığı görülmektedir. Taberî (*Târih*, III, 1234), 223'te (838) Zibatra'ya saldıran Bizans İmparatoru Theophilos'tan Tüfil b. Mihâil sâhibü'r-Rûm veya *melikü'r-Rûm* diye söz etmiş, İbnü'l-Esir (*el-Kâmil*, X, 65), Malazgirt Savaşı'ndan bahsederken Bizans İmparatoru IV. Romanos'u Armânûs *melikü'r-Rûm* diye zikretmiştir. İbn Sa'd (*eş-Tabakât*, I, 75, 78), Hz. Muhammed'in büyük dedesi Hişâm b. Abdümenâf'ın Suriye'ye giden Mekkeci tâcirlerin güvenliğini sağlamak için kayserden bir geçiş mektubu aldığını söyler. Kaynaklarda, Resûl-i Ekrem'in, Dihye b. Halîfe el-Kelbî eliyle Busrâ valisine İmparator Herakleios'a verilmek üzere bir mektup gönderdiği, imparatorun yeni peygamber hakkında sorular sorduğu ve Sâsânî hükümdarının aksine İslâm'a temayül gösterdiği, fakat tebaasından çekindiği için yeni dini kabul etmediği kaydedilmektedir (bk. DİHYE b. HALİFE). Buhârî ("Tefsir", 66/2) ve İbn Mâce'de ("Züh'd", 11), Hz. Ömer'in Resûl-i Ekrem'in mütevezi hayatını *kisrâ* ve *kay-*

serin lüks hayatı ile karşılaştırdığı nakledilir. Hudeybiye Antlaşması müzakereleri sırasında Kureyş elçisi olarak Hz. Peygamber'e gelen Urve b. Mes'ûd'un geri döndükten sonra Mekke ileri gelenlerine, "Birçok krala, kaysere, kistrâ ve necâşiye elçi gittim, fakat Muhammed kadar çevresindekiler tarafından saygı gören bir kişiye rastlamadım" dediği belirtilir (Buhârî, "Şurûh", 15; İbn Hişâm, *es-Sîre*², III-IV, 314). Ayrıca hadis kitaplarında, "Kistrâ yok olursa kendisinden sonra kistrâ, kayser yok olursa kendisinden sonra kayser olmaz. Onların hazinelerini Allah yolunda harcayacaksınız" (Buhârî, "Farzû'l-ğumus", 8, "Eymân", 3, "Cihâd", 157; Müslim, "Fiten", 75; Vâkidî, II, 460) ve, "Benim ümmetimden kayserin şehrinin (İstanbul) ilk kuşatanlar günahlarından affedilecektir" (Buhârî, "Cihâd", 93) şeklinde iki hadis rivayet edilmektedir.

Rûm sûresindeki âyetlerden (30/1-5), Hz. Peygamber'in ve müslümanların Mekke döneminde ateşperest kistrâyâ karşı savaşan Bizans İmparatoru Herakleios'tan yana olduğu anlaşılmaktadır. Medine döneminde Bizans İslâm devletinin düşmanı sayılmış ve müslümanların kayserin başşehri İstanbul'a sahip olacağı görüşü benimsenmiştir. Buna göre kayserin ülkesi artık dârü'l-harb ve kaysere karşı mücadele cihad kabul edilmiş, böylece İslâm öncesi devirde Araplar'ın kaysere duyduğu saygı İslâm'ın daha ilk safhasında yok olmuştur. Yermük Savaşı'nda ve daha sonra Emevîler'in ve ilk dönem Abbâsiler'in Bizans'a karşı kazandığı başarılar sayesinde bu düşünce İslâm dünyasında daima canlılığını korumuştur. Makedonya hânedanı zamanında (867-1056) Bizans savaş alanlarında üstünlük elde etmeye başladıysa da bu durum uzun sürmedi. Malazgirt Savaşı'nı (1071) kazanan ve Anadolu'ya yerleşen Türkler, İslâm dünyasıyla Bizans arasında yeni münasebetler zinciri başlattı. Türkler'in Bizans'a karşı elde ettiği askerî başarılar ve Anadolu'nun Türkleşmesi kayserlerin hâkimiyet alanını daralttı. Anadolu Selçukluları ve Osmanlılar'ın Bizans'a karşı kazandıkları zaferler kayserlerin önemini giderek azalttı. Fâtih Sutan Mehmed'in 1453'te İstanbul'u fethetmesi üzerine Bizans Devleti ile birlikte kayserin hâkimiyeti de sona erdi.

Roma İmparatorluğu'nda kayser, Gajus Julius Caesar'dan gelen bir kelime olarak daha sonraki Julius-Cladius ailesinin unvanı şeklinde kullanılmıştır. Romalılar ge-

nelde "imperator" kelimesini tercih etmişlerdir. Roma İmparatorluğu'nun 395'te ikiye bölünmesiyle iki kayser oluşmuş ve bu unvanın kullanımı Batı ve Doğu imparatorluklarının yıkılışına kadar (476, 1453) sürmüştür.

Roma'da 800'de Büyük Karl, Papa III. Leo'nun da yardımıyla kayser unvanını tekrar canlandırdı ve Hıristiyan dünya devleti anlayışını devraldı. Karonejler zamanında kayser unvanı çeşitli İtalyan prenslerine intikal etti. 962'de Büyük Otto tarafından kullanılmaya başlanan bu unvan yalnızca Alman kralı olarak seçilmiş olanların elinde kaldı. Böylece I. Maximilian'a kadar (1508) Alman kralı seçilenler, papa tarafından taç giydirilmek kaydıyla Kutsal Roma-Germen imparatoru unvanı ile kayser unvanına da sahip oldular. Bu unvanla son taç giyen Hükümdar V. Karl olmuştur (1530). Daha sonraki dönemlerde Alman dünyasında kayser unvanı giderek sembolik bir değer taşımaya başlamıştır. Kayser II. Franz, Napolyon savaşları sırasında Fransa'ya karşı daha etkili biçimde mücadele edebilmek ve yeni bir siyasi yapı oluşturmak amacıyla hânedanına intikal eden toprakları bir araya getirdi ve Avusturya kayseri unvanını alarak taşımakta olduğu, 1806'da tarihe karışacak olan Kutsal Roma-Germen imparatoru unvanından feragat etti (1804). 18 Ocak 1871'de Hohenzollern hânedanından Prusya Kralı I. Friedrich Wilhelm, Fransa'nın yenilmesiyle kuruluş 1 Aralık 1918'de çöken Alman İmparatorluğu'nun kayseri oldu. Kayser unvanı Alman dünyası dışında Rusya'da çar unvanına denk olarak kullanıldı ve Büyük Petro ile beraber Rusya'nın kuvvetlenmesine paralel bir gelişme gösterdi, giderek genel bir kabul gördü.

2 Aralık 1804'te Napolyon kayser unvanını aldıysa da unvanının Avrupa ve Osmanlı Devleti tarafından tanınması kazandığı büyük askerî zaferlerden sonra gerçekleşti (1806). Böylece Avrupa'da kayser unvanına sahip hükümdarların sayısı dörde yükseldi. Bu unvan, 2 Aralık 1852'den itibaren Almanya karşısındaki 1870 yenilgisine kadar III. Napolyon tarafından da benimsendi. İngiltere Kraliçesi Victoria 1 Ocak 1877'de Hindistan imparatoriçesi (kayser-i Hind) ilân edildi. Kayser unvanı, Brezilya (1822-1889) ve Meksika'da (1864-1867) buralara hükümdar olarak gönderilen Avrupa hânedanlarına mensup prensler tarafından da kullanıldı. Ayrıca Çin, Japonya, Habe-

şistan ve İran'da buna denk düşen unvanlar görülmektedir.

Osmanlı padişahları Fâtih Sultan Mehmed'den itibaren, özellikle de XVI. yüzyılda kayser unvanını benimsemişlerdir. Bu yüzyıllarda müslüman ve Hıristiyan dünyaları, aynı unvanı kıskançlıkla sahiplenen Osmanlı ve Alman hükümdarları tarafından temsil edilmekteydi. Osmanlı hükümdarları, bilhassa XVII. yüzyılda Alman imparatorlarına kayser olarak hitap etmeyip diplomatik yazışmalarda onları küçümseyen başka unvanlar kullanmışlardır. İki dünya arasındaki rekabetten kaynaklanan bu duruma rağmen ortak coğrafyada o zamanlar gerçekte yalnızca meşrû iki kayser bulunmaktaydı. Hıristiyan dünyasının kayserinin bu unvanını Osmanlılar resmen 1606 tarihli Zivatoruk Antlaşması ile tanıdılar. Ancak özellikle Osmanlı uyruğu olan Balkan Hıristiyanları ve Macarlar için tarihi ve ideolojik bir çağrışım zenginliği içeren kayser / çar unvanına resmî yazışmalarda genellikle yer verilmediği ve onun yerine içi boş birer kavram olarak İmparator Romanorum, Romai csaszar veya Romayi çasar lakaplarının benimsendiği, bunun da 1559'dan itibaren Habsburglar'la yapılan bazı resmî yazışmalarda kullanılmış olduğu görülmektedir. Daha XVI. yüzyılda Fransa krallarına verilen padişah unvanının ise bu anlamda Alman imparatorunun aşığılanması amacı dışında bir önemi olmadığı açıktır.

Bizans'ın fethinden sonra Osmanlı padişahları orta zamanlar Sırpaç'ı ile düzenledikleri belgelerde "çar, veliki çar" gibi lakaplar kullandılar. Osmanlı şairleri padişahlarını "Rum'un kayseri", tarihçiler ise "kayser mülkünün vârisi" olarak yücelttiler. II. Bayezid kendini Grekçe nâmelerinde "Basilius basileon" veya "Magistos basileus" şeklinde tanımlar. Kanûnî Sultan Süleyman bir nâmesinde kendini "Rum kayseri" diye niteler. "Kayser ve Cemşid tahtının vârisi, asrın ve zamanın kayserlerine hükmedici" türünden unvanlar Osmanlı hükümdarlarının nâmelerindeki yoğun unvan sıralamalarının başında yer almakta ve onların tek bir cihan devleti ve tek bir kayser iddiasında olduklarını ortaya koymaktadır. Osmanlılar, Avrupa'da güçlenen yeni devletlerin hükümdarlarının kayser unvanını ancak olağan üstü gelişmeler sonucunda tanımışlardır. Avrupa'da Rus çarlarının bu unvanını kalıcı olmak kaydıyla kabul etmek zorunda kalan son devlet 1774 Küçük Kay-

KAYSER

narca Antlaşması neticesinde Osmanlı Devleti olmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, "Tefsîr", 66/2, "Şurûh", 15, "Farzû'l-humus", 8, "Eymân", 3, "Cihâd", 93, 157; Müslim, "Fiten", 75; İbn Mâce, "Züh'd", 11; Vâkidî, *el-Megâzi*, II, 460, 555; İbn Hişâm, *es-Sire*², I-II, 37, 62; III-IV, 314, 607; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 75, 78, 259; IV, 251; Ya'kûbî, *Târîh*, II, 77-78; Taberî, *Târîh* (de Goeje), I, 1559-1567; III, 1234; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, VI, 479; X, 65; Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, I, 76; İbn Hacer, *el-İşâbe*, I, 473; Fraenkel, *Die aramäischen Fremdwörter im Arabischen*, Leiden 1886, s. 278 vd.; J. Wellhausen, *Skizzen und Vorarbeiten*, Berlin 1889, IV, 98; M. Canard, "Les relations politiques et sociales entre Byzance et les arabes", *Dumbarton Oaks Papers*, XVIII, Washington 1964, s. 35-36; M. Köhbach, "Çasar oder Imperator? Zur Titulatur der römischen Kaiser durch die Osmanen nach dem Vertrag von Zsitvatorok (1606)", *WZKM*, sy. 82 (1992), s. 223-234; A. Schaade, "Kayser", *IA*, VI, 483-484; A. Fischer v.dgr., "Kayşar", *EP*² (İng.), IV, 839-840.

İŞİN DEMİRKENT

KAYSERİ

İç Anadolu bölgesinde şehir
ve bu şehrin merkez olduğu il.

Erciyes dağının kuzey etekleriyle kuzeyindeki ovanın temas sahasında içkale ve surlar çekirdek olmak üzere kurulmuştur. Doğu-batı ve kuzey-güney ticaret yolları, orta kol ordu ve menzil güzergâhı üzerinde yer alan şehir antik dönemde Mazaka, Roma zamanında Caesarea, İslâm fethinden ve Türkler'in idaresine girdikten sonra Kaysâriye, Kayseriye imlâsıyla ve nihayet Cumhuriyet döneminde Kayseri şeklinde yazılmaya başlanmıştır. Selçuklular ve bazı beylikler döneminde merkez olduğundan şehre ayrıca Ortaçağ geleneğine göre "dârülmülk" ve sefere çıkış merkezi olduğundan "dârülfeth" unvanları verilmiştir.

Tarih. Kayseri çevresi Anadolu'nun en eski yerleşim yerlerinden biri olup şehrin 22 km. kuzeydoğusunda Kültepe'de ele geçen arkeolojik buluntular ve çivi yazılı tabletler iskânın milâttan önce 3500'lere kadar indiğini, burada Asur ticaret kolonilerinin oluştuğunu gösterir. Daha sonra Hitit, Frigya devrinde ve Helenistik dönemlerde bir ticaret şehri olarak gelişti. Kapadokya ülkesini Roma eyaleti yapan Tiberius (ö. 37) tarafından Augustos'un hâtiyasına Caesarea adı verilen şehir, VII. yüzyıla başlarında Sâsânî hükümdarı II. Hüsrev zamanında Bizans'tan alındıysa da İmparator Herakleios 611'de burayı yeniden ele geçirdi.

Kayseri, diğer Anadolu şehirleri gibi VII. yüzyılın sonlarından itibaren İstanbul'u fethetmek üzere harekete geçen müslüman Arap ordularının yolu üzerinde olduğundan onların akınlarına mâruz kaldı. İlk olarak Hz. Osman zamanında Muâviye idaresindeki ordu Kayseri'ye gelip burayı ele geçirmiş, ardından geri çekilmişti (26/647). 71 (690-91) yılında Abdülmelik b. Mervân, 108'de (726) Mesleme b. Abdülmelik tarafından fethedildi. 111 (729) yılında Saîd b. Hişâm ve 114'te (732) Süleyman b. Hişâm buraya birer akın düzenlediler (Taberî, VII, 67, 90). XI. yüzyıl ortalarında Anadolu'ya yönelik Türkmen akınları sırasında muhtemelen 459'dan (1067) sonra Türkler'in eline geçti. Dânişmendîler'in önemli bir merkezi oldu ve burada Ulucami (Sultan Camii, Câmî-i Kebir) başta olmak üzere birçok eser meydana getirildi. Dânişmendî Beyi Emir Gazi'nin (Melik Gazi) Kayseri'yi ele geçirmesi üzerine büyük oğlu Melik Muhammed şehri tamir ettirerek burayı merkez yaptı, daha önceki akınlarda harap olan şehrin imarına çalıştı; 537'de (1143) Kayseri'de vefat ederek Ulucami'nin kible tarafındaki türbesine gömüldü. Kendisinden sonra iki defa hükümdar olan (1143, 1172-1175) Zünnün zamanında Kayseri yeniden karışıklıklar içine düştü. Dânişmendî hâkimiyetinin zayıflaması üzerine Selçuklu Sultanı II. Kılıcarslan Kayseri ve civarını 564'te (1169) Selçuklu topraklarına kattı. 570'te (1175) Anadolu'da birliğin sağlanması üzerine Kayseri Selçuklular'ın önemli bir merkezi oldu, sultanların ve hanımların ikametgâhı haline geldi. Kılıcarslan, uzun hükümdarlığının ardından ülkeyi oğulları arasında taksim edince Kayseri'yi Nüreddin Mahmud Sultanşah'a verdi. Şehirde Sultan II. Kılıcarslan'ın büyük

oğlu Kutbüddin Melikşah adına 593'te (1197) gümüş sikke bastırıldı. Yine bu dönemde kardeşi Nüreddin Mahmud Sultan Şah tarafından 589'da (1193) Anadolu'nun bilinen ilk medresesi (Hoca Hasan) yapıldı. Kayseri I. Gıyâseddin Keyhusrev, I. İzzeddin Keykâvus, I. Alâeddin Keykubad zamanlarında ticarî canlılığı olan, birçok imar faaliyetinin yapıldığı, sikkelerin bastırıldığı bir merkez oldu. Moğol istilasından kaçan birçok âlim ve sanatkar Kayseri'ye yerleşti. 612'de (1215) şehri gezen Ebü'l-Hasan el-Herevî, güneyde ilk yerleşim bölgesinde bulunan Battal Gazi Camii'nden ve Hz. Ali'nin oğluna atfedilen mezardan bahsetmiş, Câhiliye devri şairi İmrüülkays'ın mezarının Kayseri'de Asib tepesinde olduğunu yazmıştır.

1243'teki Köseadağ Savaşı'ndan sonra Kayseri on günlük bir direnişin ardından Moğollar'ın eline geçti ve büyük tahribata uğradı. 1253-1254 yıllarında Moğol yağmasının harap ettiği şehri gezen seyyah William Rubruck, istilâ ve yağma sırasında diğer eserler gibi kiliselerin de tahrip edildiğini yazar.

Bundan sonra çeşitli karışıklıklara sahne olan şehre, 675'te (1277) Moğol zulmünü bertaraf etmek için Selçuklu emîrlince davet edilen Memlûk Sultanı Baybars gelerek bir hafta kadar kaldı. Baybars Anadolu'ya gelirken birçok tarihçi ve ilim adamını beraberinde getirmiş, bunlardan biri olan Kadı İbn Abdüzzâhir, tuttuğu günlükte Kayseri hakkında önemli gözlemlerde bulunarak Moğol yağmasının korkunç tahribatına temas etmiş ve Baybars'ın Kayseri'deki bir haftalık ikametini etraflıca anlatmıştır. Ona göre 16 Zilkade 675'te (21 Nisan 1277) Kayseri'ye gelen Baybars Selçuklu neveti çalınarak

XVI. yüzyılda
Kayseri Kalesi'ni
gösteren
bir minyatür
(Matrakçı Nasuh,
*Beyân-ı Menâzil-i
Sefer-i İrâkeyn*,
İÜ Ktp., TY,
nr. 5964,
vr. 18'den detay)

